

*bî, İ' tîkādüş-Şâfi'î, Zikrül-kubûr, Dü-
rerül-eşer, Tebyînül-işâbe li-evhâ-
min haşalet li-Ebî Nu'aym fi Ma'rifet-
tiş-şahâbe, Esrâtü's-sâ'ca* adlı çalışma-
ları zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Münzirî, *et-Tekmilê*, II, 17-19; Ebû Şâme,
Terâcimü ricâli'l-kerameyi's-sâdis ve's-sâbi' (nşr.
İzzet el-Attâr), Beyrut 1974, s. 46-47; Melikül-
Eşref er-Resûlî, *el-Ascedül-mesbûk* (nşr. Şâ-
kir Mahmûd Abdülmün'im), Bağdad 1395/1975,
s. 289-290; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XXI,
443-471; XXII, 42-43, 317-319; a.mlf., *Tezki-
retül-huffâz*, IV, 1372-1381; a.mlf., *el-İber*, III,
129; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIII, 38-39; İbn Re-
ceb el-Hanbelî, *ez-Zeyl 'alâ Tabakâti'l-Hanâ-
bile*, Kahire 1372/1953, II, 5-34; İbn Tağrîber-
dî, *en-Nücüm'z-zâhire*, VI, 185; Süyûtî, *Hüs-
nü'l-muhâdara*, I, 354, 480; *Keşfü'z-zunûn*, II,
1013, 1059, 1164, 2053; *İzâhu'l-meknûn*, II,
69, 148, 196, 296, 308, 318, 329, 493; İbnü'l-
İmâd, *Şezerât*, IV, 345-346; Kettânî, *er-Risâle-
tü'l-müstetrafe*, s. 12, 49, 112, 113, 180, 182,
208; Brockelmann, *GAL*, I, 437-438; *Suppl.*,
I, 605-607; *GAL* (Ar.), VI, 185-192; Kehhâle,
Mu'cemü'l-mü'ellifin, V, 275-276; Sezgin, *GAS*,
I, 132, 140, 143, 503-504, 592; *Mv.Fs.*, III, 167.

M. YAŞAR KANDEMİR

CEMRE

(الجمره)

Hacda şeytan taşlama sırasında
atılan taşlara ve bu taşların
atıldığı yerlere verilen ad.

Sözlükte "kor parçası; çakıl taşı" gibi
mânalara gelen cemre, bir fıkıh terimi
olarak hacıların kurban bayramı günle-
rinde Mina'da attıkları küçük taşların
her birini ve bu taşların atıldığı üç ayrı
yeri ifade eder. Çoğulu cimâr ve ceme-
râttir. Bu yerlere taş atılması işine de

remy-i cimâr denir. Cemrelerden Mina-
Mekke yönündeki ilkinde küçük veya bi-
rinci cemre (el-cemretü's-suğrâ, el-cemre-
tü'l-ülâ), ikincisine orta cemre (el-cemre-
tü'l-vüstâ), üçüncüsüne de büyük cemre
veya Akabe cemresi (el-cemretü'l-kübrâ,
cemretü'l-Akabe) adı verilir. Birinci cem-
re ile orta cemre arasında 156,40 m.,
orta cemre ile Akabe cemresi arasında
116,77 m. mesafe bulunmaktadır.

"Şeytan taşlama" diye de adlandırılan
bu atışlar, Hz. İbrâhim'i Allah'ın emrini
yerine getirmekten alıkoymak isteyen
şeytanın yine onun tarafından Mina'da
taşlanmasının hâtırasını yaşatmakta ve
insanları daima günaha sokmaya çalı-
şan şeytana karşı bir tür tepki ve diren-
meyi temsil etmektedir. Bir hadiste ri-
vayet edildiğine göre, Hz. İbrâhim Kâbe'-
nin inşasını tamamladıktan sonra Ceb-
râil'in yol göstermesiyle ilk haccını yap-
tığı ve oğlu İsmâil'i kurban etmeye gö-
türdüğü esnada Mina'nın söz konusu üç
yerinde önüne çıkan şeytani taşlamıştır
(*Müsned*, I, 297, 306-307; Hâkim, I, 466;
Beyhakî, V, 153-154). Hz. Peygamber de
Vedâ haccı sırasında bu cemrelere taş
atmış ve özellikle bu esnada hac ibade-
tinin yapılış şeklinin kendisinden öğre-
nilmesini istemiştir (Müslim, "Hac", 310-
312). Bundan dolayı kurban bayramının
birinci günü Akabe cemresine, diğer üç
gün de her üç cemreye taş atılması fakihlerin
ittifaki ile vâcip olup terkinden
dolayı ceza kurbanı (dem) gerekir. Sahih
hadislerde bu uygulamanın Hz. İbrâhim'in
sünnetine dayandığı açıkça belirtildiği
ve sembolik olarak şeytanın taşlandığı
bilindiği halde Frantz Buhl'un bunu Câ-

hiliye âdetlerine dayandırması ve taşla-
ma ile kimin tel'in edildiğinin pek vâzih
olmadığını ileri sürmesi şaşırtıcıdır (bk.
EI, II, 1012; *İA*, III, 89-90). F. Buhl ayrıca
bayramın son üç gününde taşların güneş
battıktan sonra atıldığı, başkaları
tarafından atılan taşların da kullanıla-
bildiği şeklinde J. L. Burckhart'tan nakle-
nen verdiği tamamen yanlış bilgiler yanın-
da cemretü'l-Akabe'ye ilk gün, diğer-
lerine de "bayramın pek mühim olma-
yan diğer günlerinde" taş atılmasının,
bunların daha az önemli olduğunu dü-
şündürdüğü şeklinde garip ve mesnet-
siz bir yorumda da bulunur. Şeytan taş-
lama sırasında kadınların yüzlerini biraz
açtıklarına dair verilen bilgi de gerçeğe
aykındır; çünkü kadınların yüzlerini açık
tutmaları ihramın gereklerinden olup
cemreye mahsus bir şey değildir. Frantz
Buhl'un bu fahiş hatalarının *Encyclo-
pedia of Islam*'ın yeni neşrinde yer al-
mamasına karşılık şeytan taşlamanın eski
putperest ibadetinden intikal ettiğine
dair iddianın tekrar edilmesi (*EI*² [İng.],
II, 438), müsteşriklerin İslâm'ın vahye da-
yanan bir din olmadığı şeklindeki ön yar-
gılarının tabii sonucudur.

Arefe günü Arafat vakfesinden sonra
Müzdelife'ye doğru yola çıkan hacılar
sabah namazını Müzdelife'de, ilk vakti
olan alaca karanlıkta kılarlar ve Meş'ar-i
Harâm'daki vakfenin ardından güneş
doğmadan Mina'ya hareket ederler. Mi-
na'ya vardıkları zaman Akabe cemresi-
nin yanında, ihrama girdiklerinden beri
söyledikleri telbiye*yi kesip bu cemre
için hazırladıkları yedi çakıl taşını "Bi-
millâhi Allahüekber" diyerek teker te-

Cemerât mevkiinden genel görünüş - Mekke / Suudi Arabistan

ker Akabe cemresine atarlar. Birinci gün diğer cemrelere taş atılmaz.

Akabe cemresinin taşlanması işi, Hanefîler'e göre kurban bayramının birinci gün şafağın sökmesiyle başlar, aynı gün güneş batıncaya kadar devam eder. Ancak müstehap olan, taşlamanın güneşin doğmasından sonra yapılmasıdır. Gündüz atamayanlar hiçbir ceza gerekmez gece de atabilirler. Mâlikîler'e göre taşlama güneş doğunca başlar, batınca son erer; geceye kalırsa hacının kurban kesmesi gerekir. Şâfiî ve Hanbelîler'de ise Akabe cemresine taş atma bayramın birinci günü gece yarısından başlamakla birlikte en faziletli zaman güneş doğduktan sonraki zamandır, bu süre güneş batıncaya kadar devam eder. Atamayanlar diğer teşrîk* günlerinde de atabilirler. Atılacak taşların nohuttan büyük, fındıktan küçük olması tavsiye edilmiştir. Taşların Müzdelife'den toplanması müstehap, cemrelerin civarından toplanması ise mekruhtur. Hatta Hanbelîler, buradan alınan taşlarla yapılan taşlamanın geçersiz olduğunu kabul etmişlerdir. Ayrıca temiz olmayan yerlerden taş alınmamalıdır. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîler'e göre cemrelere atılacak nesnenin "taş" olması gerekir; demir, kurşun, toprak, tahta gibi şeyler atılmaz. Hanefîler'e göre ise üzerinde teyemmüm yapılan, yani toprak cinsinden olan her şey atılabilir. Taşları atmayıp elle koymak câiz olmadığı gibi bir defada hepsini veya birkaç tanesini atmak da tek taş atmak hükmünde sayılmıştır. Hastalık, yaşlılık vb. sebeplerden dolayı taş atacak durumda olmayanların yerine vekâlet verdikleri kimseler de bu işi yapabilir.

Hacılar Akabe cemresini taşladıktan sonra kurbanlarını kesebilir, traş olup Kâbe'yi tavafa ve sa'y etmeye gidebilirler. Bayramın birinci ve ikinci günlerinde geceyi Mina'da geçirmek Hanefîler'e göre sünnet, diğer üç mezhebe göre ise vaciptir. Yine bayramının ikinci, üçüncü ve Mina'da kalınması halinde dördüncü günleri sırayla birinci, orta ve Akabe cemrelerine yedişer taş atılır. Bu cemrelere taş atmanın vakti, müctehidlerin ittifakı ile her gün zevalde başlamakta olup daha önce atılması câiz değildir. Ancak Ebû Hanîfe'den zevaldan önce atmanın câiz olduğuna dair bir görüş de nakledilmiştir. Hanefî ve Şâfiîler'e göre bayramın ikinci ve üçüncü günlerinin taşlama vakti ertesi gün fecrin doğuşuna kadar devam eder. Mâlikî ve Hanbelî-

ler'e göre ise bu süre güneşin batmasıyla sona erer. Ancak Hanbelîler mazreti bulunan kimselerin geceleyin de taş atabileceklerini kabul etmişlerdir. Bayramın dördüncü günü güneşin batmasıyla taşlama vaktinin son bulunduğu konusunda mezhepler görüş birliği içindedir. Şâfiî ve Hanbelîler'e göre teşrîk günleri olan bayramın son üç günü bir tek gün hükmünde olduğundan bunların ilk ikisinde taş atamayan kimse, son günün akşamına kadar bulunduğu ilk fırsatta taş atabilir. Kurban bayramının dördüncü günü de kalınması halinde cemrelere toplam yetmiş taş atılmış olur. Hacıların birinci ve orta cemreye yedişer taş attıktan sonra her birinin yanında Kâbe'ye dönerek dua etmeleri, Akabe cemresine taş attıktan sonra ise beklemeden ayrılmaları sünnettir. Kurban bayramının ikinci ve üçüncü günleri zevalden sonra cemrelere taş atan hacılar, isterlerse dördüncü günün atışını terkederek Mekke'ye dönebilirler. Ancak bunun için Hanefî mezhebine göre dördüncü gün şafak sökmeyen, diğer üç mezhebe göre ise üçüncü gün güneş batmadan önce Mina sınırlarından ayrılmış olmaları şarttır. Ayrılmayanlar, dördüncü günün atışlarını da yaparak Mina'dan ayrılırlar. Dördüncü taşlamanın yapılması daha faziletli kabul edilmekle birlikte hacılar bu konuda muhayyer bırakılmıştır.

Mina'daki cemrelerin yeri, İslâm öncesinden itibaren işaret taşları ile (taştan yapılmış silindirimsi yığmalar) belirlenmişti. Ancak XIX. yüzyıla kadar cemrelerin etrafında taşın düşüş mesafesi-

ni sınırlandıran bir işaret veya ihata duvarı yoktu. Bu yüzden dinen geçerli olacak mesafe konusunda fakihler arasında uzun tartışmalar olmuş, son dönem âlimleri bu mesafeyi 3 zirâ ile (yaklaşık 1,5 m.) sınırlandırmıştır. 1291 yılı Zilkade ayının sonlarında (Ocak 1875) cemretü'l-Akabe'nin çevresine demir parmaklıklar yapılmış, bu şekilde cemreye fazlaca yaklaşmaktan doğabilecek izdihamın önlenileceği düşünülmüştür. Ancak halk tarafından taş atılacak mekânın genişletildiği şeklinde anlaşılacağı endişesiyle bu parmaklıklar bir yıl sonra kaldırılmış ve her üç cemrenin etrafına taşların düşeceği yeri belirleyen havuz biçiminde duvarlar inşa edilmiştir. Öte yandan bir tepenin eteğinde bulunan Akabe cemresinin arkasından (tepe tarafından) taş atmak sünnete aykırı olduğundan eskiden cemrenin kuzeydoğu yönüne bir de duvar örülmüştü. Bu tepe yol yapımı sebebiyle 1956 yılında ortadan kaldırılırken buraya yine bir duvar yapılmıştır. 1975'te cemrelerin bulunduğu mevki, izdihamı önlemek için 40 ilâ 80 m. eninde ve 1 km. boyunda bir yolla iki katlı olarak yeniden düzenlenmiş, daha sonra yapılan bir tâdilât sırasında ise Akabe cemresindeki duvar ortadan kaldırılmıştır.

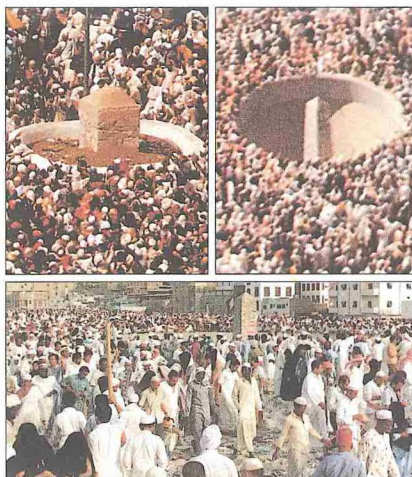
BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "cmr" md.; *Müsned*, I, 297, 306-307; Müslim, "Hac", 268, 305-314; İbn Mâce, "Menâsik", 21, 63, 84; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 56, 65, 73, 77; Tirmizî, "Hac", 55, 61; Nesâî, "Hac", 189, 204, 209, 215; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 466; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V, 153-154; Şâfiî, *el-Üm*, II, 181; Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 419-424; Kâsânî, *Bedâ'î*, II, 137-140; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 162; IV, 464-465; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Riyad 1401, III, 424-430, 450-456; Fâsî, *Şifâ'ü'l-garâm bi-aḥ- bâri'l-beledi'l-harâm*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübü'l-ilmîyye), I, 294; II, 9; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kırnâ*, II, 498-501, 508-511; Kalyûbî, *el-Hâşiye 'alâ Minhâcî't-tâlibîn*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Fıkr), II, 117-118; Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr* (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr* içinde), II, 148, 179-181; *Mir'âtü'l-Haremeyn* (Mekke), I/2, s. 1063-1065; İbrahim Rifat Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 48, 136-138, 328-329; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VI, 385-386; Abdullah b. Abdurrahman el-Besâm, "Kitâbü Hudûdi'l-meşâ'iri'l-muqaddese", *Mecelletü Mecma'ü'l-fıkhü'l-İslâmî*, sy. 3, Mekke 1407/1987, s. 1587-1594; *Mu.F.*, XV, 275-279; F. Buhl, "Djamra", *EI*, II, 1012-1013; a.mlf., "Cemre", *IA*, III, 89-90; a.mlf. — J. Jomier, "al-Djamra", *EI²* (İng.), II, 438.

M. ÖZGÜ ARAS

Cemrelerden çeşitli görüntüler

CEMŞİD

(bk. CEM).